

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

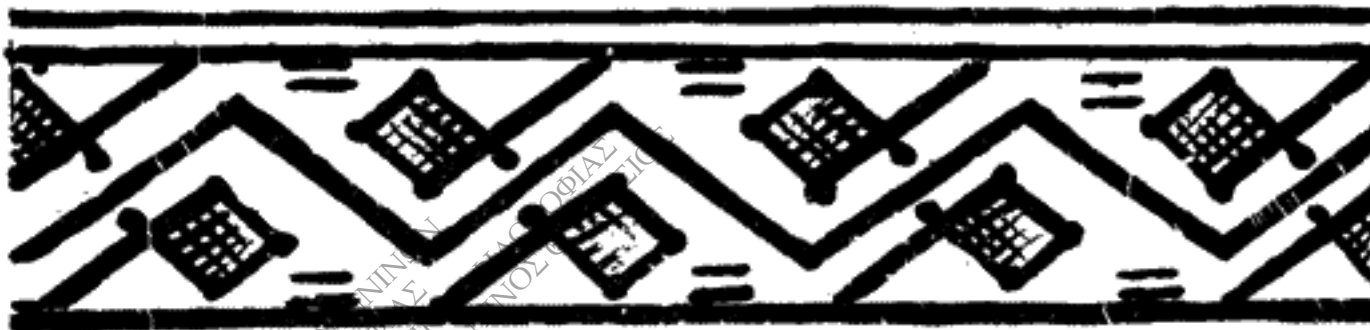
ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1944

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚ ΒΑΘΕΩΝ

« Ἀμαρτίαν ἤμαρτεν Ἱερουσαλήμ, διὰ τοῦτο εἰς σάλον ἐγένετο »

Θρήνος τοῦ Ἱεριμίας.

« Αὐτός λυτρώσεται τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ »

Ψαλμός ΡΚΘ'.

Πρὶν φέξει, ξεκινάει ὁ ἱερέας γιὰ τὸν ὄρθρο. Καθὼς ἀνηφορίζει μόνος πρὸς τὸ ναό, βλέπει τῆς χθεσινῆς φουρτούνας τὴν ταραχὴν ὡς πέρα στ' ἀνοιχτά ἀκόμα νὰ μὴν ἔχει κοπάσει καὶ τὰ κύματα στὰ βράχια ἀπάνω τ' ἀκούει πένθιμα ν' ἀντιχτυπᾶνε. Καὶ ὅμως εἶναι ὥρα νὰ λειτουργήσῃ, καὶ στὴ μοναξιά μεσα καὶ στὸ σκοτάδι, γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, γιὰ τὸ Θεό· νὰ ὠψῶθεῖ ἐπάνω ἀπὸ τὴν τρικυμία καὶ ἐνάντια στὸν ἀνεμο, νὰ συγκεντρωθεῖ ὡς τὸν πρῶτο του πυρήνα, ν' ἀπλωθεῖ ὡς στὸν ἔμπυρο, νὰ ταπεινωθεῖ, νὰ θρηνησῇ, νὰ ἐλπῖσει καὶ νὰ πιστέψῃ.

Οἱ νεκροὶ δὲν ἀναπαύτηκαν ἀκόμα. Παιδιά καὶ μανάδες τοὺς ἀποζητᾶνε σὲ χάρδρες καὶ σὲ πηγάδια. Οἱ ζωντανοὶ δὲν ξανάγύρισαν ἀκόμα. Ἴσως αὐριο φτάσουν, ἴσως μεθαύριο, μπορεῖ ποτέ. Καὶ ὅμως βιάζει νὰ σκεφτοῦμε, νὰ μετρηθοῦμε. Καὶ μέσα μας νὰ μετρηθοῦμε, νὰ ψάξομε νὰ βροῦμε, χωρὶς μίτο, τὴν εἴσοδο, τὴν αἰτία τοῦ αἵματος. Εἶναι ὥρα, καὶ ἄς μὴν ἔφεξε ἀκόμα, νὰ παλαίψομε μὲ τὴ συνειδησὴ μας γυμνῆ. Γιατί αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο ἀκόμα ποὺ μᾶς μένει, ἂν θέλομε νὰ διασώσομε τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια. Εἶναι ὥρα ἐνώπιον ἐνώπιον νὰ σταθοῦμε ὀρθοὶ καὶ ν' ἀντικρύσομε τὴν τραγικὴ μορφή τῆς εὐθύνης. Γιατί ἓνα ξέρομε μὲ βεβαιότητα ἀπόλυτη μέσα σ' αὐτὸ τὸν ἐκτυφλωτικὸ ἀνεμοστρόβιλο τοῦ χάους· μιὰ τρομερὴ εὐθύνη μᾶς βαραίνει.

Σὰ στοιχεῖο τῆς πολιτείας ποὺ μὲ ἀνάθρεψε καὶ μὲ σκέπει, σὰν κύτταρο τῆς φυλῆς ποὺ μὲ ἀγκαλιάζει μὲ τὸ πολυαίωνα πνεῦμα τῆς, σὰν ἄνθρωπος ποὺ ἀγαπάει τὴν ἀνθρωπιά καὶ ποὺ πονεῖ τὸν πόνο κάθε ἀνθρώπου, αἰσθάνομαι πὼς πρέπει νὰ σταθῶ, ν' ἀντισταθῶ, νὰ δῶ ὅσο μπορῶ πιὸ δίκαια καὶ πιὸ βαθιά, νὰ δείξω ὅ,τι βλέπω σωστικὸ, νὰ δράμω ὅπου μπορῶ νὰ βοηθήσω, νὰ πῶ τὸ λόγο μου, σὰ λόγος χιλιάδων ποὺ δὲ μιλοῦνε, καὶ σὰ φωνὴ χιλιάδων ἄλλων ἀδερφῶν νὰ θρηνησῶ ἐπὶ ποταμῶν Βαβυλῶνος.

Μοῖρα καὶ θέληση διεκδικοῦν τὸ δρόμο τοῦ ἀνθρώπου. Καθὼς προχωρεῖ ἀπὸ πράξη σὲ πράξη, ἀπὸ προπαρασκευὴ σὲ προπαρασκευὴ πρὸς τὸ ἄπειρο, καμμιά δικαιοσύνη δὲν μπορεῖ νὰ τὸν δικάσει γιὰ ὀλόκληρο τὸ ἔργο του. Γιὰ ὅ,τι τοῦ ἀνήκει θὰ κριθεῖ. Μὰ ὅποιος σὲ τούτῃ τῇ νέμεση τῆς εὐθύνης, ἀπὸ ὅποια πλάνη παρασυρμένος, δίνει περισσότερα στὴ μοῖρα παρά ὅ,τι στὴ θέληση, παραγνωρίζει τὴν οὐσία τῆς ἱστορίας καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν κρίση τῆς δικαιοσύνης.

Ἄπειρα νήματα, ἄπειρες διαπλοκὲς καὶ συμπλοκὲς, ἄπειρες δυνατότητες ἐνέργειας. Καὶ ὁ θάνατος μιὰ ἄπειρη διέξοδο γιὰ τὸ ἄτομο, ἐνῶ πέρα ἀπὸ τὸ θάνατό του μπορεῖ νὰ συνεχίζεται ὁ δρόμος ὡς τὴν κατάκτηση τοῦ σκοποῦ ἀπὸ γενεὲς γενεῶν. Δὲ βλέπομε πὼς ἡ θέληση νικάει, γιατί ἡ θέληση νικάει στὸ ἄπειρο. Ὅσο πιὸ μακριὰ βλέπει κάποιος, τόσο πιὸ βλέπει, σὲ θέληση ἀνάμεσα σὲ μοῖρα, τὴν ὑπεροπλία τῆς θέλησης, τὴν τελειωτικὴ νίκη τῆς ἐλευθερίας. Τί ἄλλο μένει ἂν λείπει αὐτό; Τίποτα, οὔτε ἡ μοῖρα. Γιατί μοῖρα δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει ἀντίσταση στὴ μοῖρα.

Τῆς Μοῖρας ποὺ μᾶς βαραίνει τὸ μερίδιο τὸ ξέρω. Καὶ ἂν εἶναι σκληρό, καὶ ἂν εἶναι γιὰ κλάμα, τὸ προσπερνῶ, χωρὶς νὰ κρίνω, χωρὶς νὰ θρηνησῶ. Γιὰ τῆς ἐλευθερίας μας τὸ μερίδιο θὰ πῶ, γιὰ τὸ σπατάλεμα τῆς ζωῆς μας, γιὰ τὸ χαράμισμα τοῦ βίου

μας, γιὰ τὴν Ἐρινύα τὴ μέσα τὴν ἀδυσώπητη, τὴ δική μου, τῶν ἀδερφῶν μου, τῶν ἐχτρῶν μου, γιὰ τὴν εὐθύνη, γι' αὐτὴν θὰ πῶ.

Ἄς μοῦ συχωρεθεῖ ἂν στὶς λεπτομέρειες ἀδικήσω, ἂν ξεχάσω μερικὲς ἐξαιρέσεις. Δὲν εἶναι ὥρα γιὰ ἀποχωρήσεις, ὥρα γιὰ ἀποχρωματισμούς. Ἄν ἡ κρίση τῆς ὀλικῆς ζωῆς μας εἶναι τρομερή, ἂν τὰ γκρεμίσματα στοὺς δρόμους καὶ τὰ ἀθαφτὰ πτώματα στὲς τάφρους φρικαλέα, ἢ μέσα φρίκη εἶναι πιὸ ἀγρία, πιὸ ἐπικίνδυνη ἢ κρίση τῆς ψυχῆς. Ἐκεῖ εἶναι καὶ ἡ ρίζα, ἐκεῖ ὁ πρῶτος κρίκος τῆς ἀλυσσίδας ποὺ μᾶς σφίγγει. Ἐκεῖ εἶναι δλα, γιὰτὶ δλα καταλήγουν ἐκεῖ. Ἄς μοῦ συχωρεθεῖ ἂν κάπου λαθέψω. Δὲ θὰ λαθέψω στὴ βάση. Ὁ πόνος εἶναι ἕνας ἀνώτερος ἐλεγκτὴς καὶ μὲ παραστέκει πιστὸς καὶ ἀκάματος.

Μιλῶ γιὰ δικούς μου ἀνθρώπους, γιὰ φίλους, γιὰ συντρόφους, γιὰ τὸν ἑαυτό μου, γιὰ παιδιὰ ποὺ δίδαξα, γιὰ δασκάλους ποὺ μὲ ἀνάθρεψαν. Μιλῶ, γιὰτὶ πρέπει νὰ μιλήσω. Ἀπὸ ἀγάπη καὶ ἀπὸ ὀδύνη μιλῶ, ὄχι ἀπὸ μῖσος. Μέσα σὲ τόση δυστυχία δὲν ὑπάρχει περιθώριο γιὰ μῖσος. Καὶ ὅστερα πιστεύω πὼς ἡ ζωὴ εἶναι θεία καὶ γι' αὐτὸ δὲν μπόρῶ νὰ μισήσω. Ὅσοι καταλαβαίνουν τοῦτο τὸ λόγο μου, θὰ καταλάβουν δλους τοὺς λόγους μου. Κηρύχνω γιὰτὶ πρέπει νὰ κηρύξω, γιὰτὶ ἔχω εὐθύνη μπρὸς στὸ Θεό, γιὰτὶ εἶμαι ἀνθρώπος ποὺ πιστεύει στὸν ἀνθρώπο καὶ Ἕλληνας ποὺ πιστεύει στὴν Ἑλλάδα.

Ἄμαρτήσαμε. Ἀπὸ χρόνια ἀμαρτήσαμε δλοι. Ἄμαρτήσαμε καὶ ὅσοι ἐπράξαμε καὶ ὅσοι ἀνεχθήκαμε καὶ οἱ θῦτες καὶ τὰ θύματα. Ὑπάρχουν ἀμαρτωλοὶ γιὰ τὸν πρῶτο καὶ ἄλλοι γιὰ τὸν τελευταῖο γῦρο τῆς Κολάσεως, ἀθῶοι δὲν ὑπάρχουν. Δὲν εἶναι τοῦ καθενὸς ὅλη ἡ ζωὴ χωριστὴ ἀπὸ τῶν ἄλλων. Ἀπὸ ἕνα σημεῖο καὶ πέρα εἶναι ἐνιαία ἡ ζωὴ τῆς ἱστορίας, ἐνιαία ἡ ζωὴ τῆς φυλῆς, ἐνιαία καὶ ἡ εὐθύνη της καὶ ἡ ἀμαρτία.

Λίγα χρόνια πρὶν. Ὅταν λιγοστοὶ προμαντεύανε καὶ ἀγωνιοῦσαν. Βγήκαν τότε στὸν τόπο μας μερικὸι ἀρρίζωτοι. Φορτωμένοι μ' ἕνα μονόπλευρο ἱστορικὸ σχῆμα καὶ μὲ μιὰ ρηχὴ φιλοσοφικὴ ἐμπειρία, ἔτοιμοι νὰ δεχτοῦν τὴ ροπὴ τοῦ πρῶτου ἀνέμου, τὸ ἐπίκαιρο, τὸ εὐκολο, τὸ φανταχτερό. Τὸ ἐπίκαιρο, γιὰτὶ εἶταν ἀρχοντοχωριάτες καὶ φοβόνταν νὰ βρεθοῦν ἀργοπορημένοι, τὸ εὐκολο, γιὰτὶ θέλοντας νὰ ξεκαθαρίσουν τὰ προβλήματά τους — ὅσα φυσικὰ ἢ τεχνητὰ τοὺς παρουσιάζονταν — διάλεγαν τὶς πιὸ φτενές, τὶς πιὸ ἀκοπες λύσεις, τὸ φανταχτερό, γιὰτὶ δὲν εἶταν ἀγνοὶ ἐραστὲς τοῦ πνεύματος, μὰ θέλαν νὰ ἐκπλήξουν, νὰ πετύχουν, νὰ φτάσουν, ἐξαργυρώνοντας τὴν πλανερὴν ὑπεροχὴ τους. Οἱ ἀρρίζωτοι μᾶς κουβάλησαν ξένα εἰδῶλα, ξένα ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς μας συνθήκες, ἀπὸ τὴν πνευματικὴ μας παράδοση, ξένα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ ποὺ ξεχωρίζουν πανανθρώπινα καὶ αἰώνια. Σχήματα μᾶς κουβάλησαν ποὺ δὲ βρῖσκαν ἀνταπόκριση στὴ ζωὴ μας, σχήματα χωρὶς οὐσία, καλοῦπια ἀπλά, βολικὰ, πρόσφορα νὰ δώσουν τὴν ἀταπάτη τοῦ ἀληθινοῦ καὶ τοῦ ὀρθοῦ, στοὺς νωθροὺς καὶ τοὺς μισοαγραμμάτους. Καὶ τὰ ἔστησαν ἀνάμεσά μας τὰ εἰδῶλα αὐτά. Καὶ ἕνας ὠχρὸς ρωμαντισμὸς καὶ ἕνας μαυρὸς φθόνος συγκυλιστήκαν γιὰ νὰ τὰ λατρέψουν. Τὴ λεοντὴ τῆς ἐπιστημοσύνης φορέσανε οἱ ἀρρίζωτοι γιὰ νὰ καλύψουν τὴν προχειρότητα, καὶ νὰ θαμπώσουν τὴν ἡμιμάθεια. Τὴ θετικότητά τῆς ἐπιστήμης προβάλανε, ἐνῶ κινουῦνταν ἀπὸ ἕναν φανατισμένο μυστικισμό, ἀπὸ ἕνα αὐτοθρεφόμενο πάθος, ἀπὸ μῖσος, ἀπὸ καταπιεσμένες ὀρμές.

Ἐκεῖ γεννήθηκε καὶ ὄχι στὸν καθαρὸ λαό, ὄχι στὸν μεροκαματιάρη, καὶ ὄχι φυσικὰ μὰ τεχνητὰ, τὸ πρῶτο σύμπτωμα. Φυσικὰ γεννήθηκε κάτι ἄλλο: ἡ ἀξίωση γιὰ δικαιοσύνη καὶ γιὰ εὐτυχία στὸν ἀπόκληρο λαό μας. Καὶ ἂν δὲν ἀνακατευόνταν τὰ ξένα εἰδῶλα, ἡ ἀξίωση αὐτὴ θὰ σαρκώνονταν φυσικοδλογικὰ καὶ καθαρὰ σὲ μιὰ τεράστια κοινωνικὴ δύναμη, ποὺ ἀνεμπόδιστα καὶ ἀβίαστα θὰ σάρωνε τοὺς λιγοστοὺς ὅσοι δὲν εἶναι ἀπόκληροι στὸν ὀλοκληρωτικὰ ἀδικημένο τοῦτον τόπο ἢ θὰ τοὺς πειθανάγκαζε νὰ ὑποταχτοῦν σ' ἕνα καθολικὸ αἶτημα, σύμφωνο μὲ δ,τι ὠραῖο καὶ ὑπερήφανο κλείνει ἐντὸς τοῦ ὀ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς. Ἀλλὰ ὄχι, ὁ σκοπὸς δὲν εἶταν αὐτός. Ὁ σκοπὸς εἶταν ἐξωτερικὰ, δογματικὰ παραγγελμένος, τὸ καλοῦπι τῆς ὀρθοδοξίας δὲν εἶταν στὰ μέτρα μας καὶ ὁ Προκρούστης ἔπρεπε νὰ παρέμβει, ὁ σαθρὸς ἰδεολόγος ποὺ προσαρμόζει τὴν πραγματικότητά στὶς ἰδέες του μὲ τὴ βία. Τέτοιος εἶταν ὁ ἀνεδαφικὸς θετικισμὸς, ὁ ρωμαντικὸς ἐπιστημονισμὸς τῶν ἀρρίζωτων, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρομε τὴν ψυχικὴ νοσηρότητα τοῦ ὑποβάθρου.

Τὶ συσσωρεύθηκε γύρω σ' αὐτὸ τὸν πυρήνα, ἀπὸ κεῖνον τὸν πρῶτον καιρὸν ὄς τὰ σήμερα, εἶναι μιὰ θλιβερὴ ἱστορία, καὶ ἀγνοὶ καὶ μίσθαρνοι, καὶ ἀτροφικοὶ καὶ ὑπερτροφικοὶ, καὶ ἑξαλλοὶ καὶ ἐγκεφαλικοὶ, μὰ δλοι ὑποταγμένοι τελικὰ στὸ δόγμα, πνευματικὰ δοῦλοι, ἀδύναμοι νὰ ἐξελιχθοῦνε, πεισματικὰ κρυσταλλωμένοι, μονότονα τυποποιημένοι, παραδείγματα ἀντιπνευματικότητος καὶ ψυχικῆς φτώχειας.

Κοντὰ σ' αὐτοὺς εἶταν μερικὸι δῆθεν πιὸ ἐλεύθεροι, ποὺ καμώνονταν πὼς στέ-

κονται ἀπάνω ἀπὸ δλους τοὺς δογματισμοὺς καὶ θεωροῦν ἀντικειμενικὰ τὰ πάντα. Ἡ στάση τους εἶταν ἀρνηση κάθε στάσης. Ἡ ἀντικειμενικότητά τους ἀρνηση κάθε ἀντικειμενικότητας. Τὸ ἰγνοabimus πρεσβεύανε, τὴ φτενή φιλοσοφία ἐνὸς σχετικοῦ σχετικισμοῦ. Σχετικοῦ, γιατί με κάποιαν ταχυδακτυλουργική στροφή παρεισάγανε τὸ δόγμα τὸ δῆθεν ἐμπειρικά βεβαιωμένο καὶ ἔτσι συμμαχοῦσαν, χωρὶς νὰ θέλουν νὰ τὸ ὁμολογήσουν, με τοὺς δογματικούς, τοὺς ἀρρίζωτους. Τοὺς βοηθοῦσαν, παίζοντας τὸ ρόλο ὄχι τοῦ συνεργάτη ἀλλὰ τοῦ μάρτυρος ὑπερασπίσεως. Τοὺς βοηθοῦσαν χωρὶς εὐθύνη, εἰ δυνατόν χωρὶς κίνδυνο. Καὶ κατάντησαν καὶ ἀπὸ μέσα τους καὶ ἀπ' ἔξω τοὺς καινούργιοι Ἰανοὶ με τὸ ἕνα πρόσωπο ἀφιερωμένο στὴν ἐπανάσταση καὶ με τὸ ἄλλο στὴ συμφιλίωση. Πολιτική, θά μᾶς ποῦν. Ἴσως. Πολιτική ὅμως ποὺ τὴν κρίνει τὸ αἷμα χιλιάδων ἀθῶων. Ἄτυχη πολιτική, ὅπως στὸ τέλος καταντάει κάθε πολιτική ποὺ δὲν ἐκπορεύεται ἀπὸ μιὰν ἠθικὰ μονολιθική στάση τοῦ ἀνθρώπου.

Νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ λαὸ ποὺ σύρθηκε ἀπ' αὐτὴ τὴ νεροσυρμὴ; Ἐκεῖ καὶ μόνο ἐκεῖ τὸ μερίδιο τῆς μοίρας εἶναι μεγαλειότερο ἀπὸ τὸ μερίδιο τῆς θέλησης καὶ ὁ οἶκτος, ἡ πιὸ βαθειὰ συμπόνια, ἡ ὁμολογία ἄλλων τραγικῶν εὐθυνῶν δικῶν μας, ἀπαγορεύουν κάθε καταδίκη. Ὑστερα βρίσκονται ἐκεῖ καὶ τόσοι ποῦ, καθὼς λέει ὁ φιλόσοφος, οὔτε πρὸς καλοῦ οὔτε πρὸς κακοῦ εἶναι ἀξιοὶ γιὰ κάτι σπουδαῖο, μόνο ζοῦν φυτικά τὴ ζωὴ τους καὶ εἶναι ἀθῶοι ἀπὸ τὴν οὐσιαστικὴν ἀνυπαρξία τους.

Μένει ὅμως πάντα ἕνα πρόβλημα ἄλυτο ἀκόμα: Πῶς φούντωσαν οἱ ἀρρίζωτοι καὶ εἰσδύσανε σὲ ὄλο τὸν ὄργανισμό καὶ πῆγαν χτές νὰ τὸν συντρίψουν καὶ κατάντησαν τόσοι ἀνθρώποι, δικοὶ μας ἄλλοτε, ἀγρίμια. Γιὰ τὸ μερίδιο τῆς μοίρας δὲν εἶναι θέση ἐδῶ νὰ μιλήσουμε. Γιὰ τὸ μερίδιο τῆς θέλησης μιλοῦμε καὶ ξαναλέμε: ἁμαρτωλοὶ δὲν εἶναι μόνο ὅσοι πράξανε, μὰ καὶ ὅσοι ἀνεχθήκανε, ὄχι μόνο οἱ θῦτες μὰ καὶ τὰ θύματα.

Ἄμαρτησαν οἱ ἡγέτες τοῦ πνεύματος. Ἀφιλοσόφητοι καὶ μικρόψυχοι, ντράπηκαν νὰ τοὺς λέν καθυστερημένους καὶ δέχτηκαν τὰ ξένα εἰδῶλα σὰ μόδα, σὰν πρόβα. Τὰ δέχτηκαν, γιατί δὲν εἶχαν ἕνα θεὸ δικό τους ν' ἀντιτάξουνε, δὲν εἶχαν τὴ ρώμη τῆς ἀντίστασης. Καὶ λέγαν πῶς αὐτὸ ὑπαγορεύει ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψης, σὰν νᾶταν ἐλευθερία τῆς σκέψης νὰ δουλώνεις συνειδησεὶς σὲ δόγματα καὶ σὲ σχήματα καὶ νὰ ναρκώνεις τὴ σκέψη, ταίζοντας τὴ νωθρότητα τῆς μετὸ γλήγορο καὶ τὸ εὐκολο, χωρὶς νὰ τῆς δίνεις καμμιάν ἀληθινὴν εὐκαιρία μιᾶς γνησίας διαλεκτικῆς σύγκρουσης τῶν ἰδεῶν. Ἄμαρτησαν γιατί ἡ ἀντίκρουσή τους δὲν ὕψωσε τὰ προβλήματα σὲ φωτεινότερα ἐπίπεδα, ἀλλὰ τὰ ἄφηνε ὅσο χαμηλά βρίσκονταν οἱ ἴδιοι, στὰ ἴδια ξεπερασμένα θέματα. Ἄμαρτησαν, γιατί οἱ θέσεις τους εἶταν κούφιεσ καὶ προσπαθοῦσαν νὰ τις ζωντανέψουν με τὴν πιὸ ἀβαθὴ ἀντίδραση. Ἄμαρτησαν γιατί δὲν ἠγήθησαν, γιατί δὲ φώτισαν γιατί δὲν ἀγωνίστηκαν. Ἄμαρτησαν, γιατί ἐνῶ κατείχαν τις θέσεις τῶν ἀξίων, δὲν εἶταν ἀξιοὶ οἱ ἴδιοι.

Ἄμαρτησαν οἱ ἡγέτες τῆς πολιτείας, γιατί με ὄλη τους τὴ διορατικότητα γιὰ τὰ ἐπιφαινόμενα καὶ γιὰ τις ἐνδεχόμενες συμπλοκές των, δὲ δεῖξαν διορατικότητα γιὰ τὴν ἠθικὴ ρίζα τῶν προβλημάτων. Τὴν ἀπάντηση σὲ τούτη τὴν ἐπίκριση τὴν ξέρω ἡ ὑπεροπτικὴ ἐίρωνια τῶν πολιτικῶν πρὸς τοὺς φιλοσόφους γεμίζει τὴν ἱστορία. Ἴσως ὅμως νὰ βρισκόμαστε σὲ μιὰ ἀπὸ τις μεγάλες ὄρες ὅπου τὰ πράγματα ἐπιβάλλουν σιγὴ σ' αὐτὰ τὰ μειδιάματα, γιατί ὄρατὴ πιά πετάχτηκε στὴν ἐπιφάνεια, φοβερῶτερη ἀπὸ κάθε ἄλλη νόσο, ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ ἀποσύνθεση τοῦ λαοῦ. Δὲ ρωτῶ γιατί δὲ δόθηκε τούτη ἡ ὕλικὴ βάση, ἡ τούτη ἡ πνευματικὴ φώτιση στὸ λαὸ μας. Ρωτῶ γιατί νὰ μὴν προηγείται ἀπὸ ὄλα τὰ ἄλλα προβλήματα, τὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀνασύνθεσης τοῦ λαοῦ καὶ γιατί ὄλα τὰ ἄλλα προβλήματα δὲν ὑποτάχθηκαν σ' αὐτό.

Ἐνας λαὸς ὑπάρχει ὅσο εἶναι ἕνας καὶ ὄχι δύο. Καὶ γιὰ νὰ εἶναι ἕνας πρέπει ἀπάνω ἀπὸ ὄλες τις διαφορές του νὰ ἔχει ἕναν κοινὸ σκοπὸ καὶ αὐτὸς ὁ σκοπὸς πρέπει νὰ τοῦ εἶναι συνείδηση, ρίζα τῆς συνείδησής του, ζωὴ καὶ ἀλήθεια. Ὅταν εἶδαν τῆς πολιτείας οἱ ἡγέτες ὅτι αὐτὸ δὲ συνέβαινε πιά γύρω τους, ποιά σκέψη προτάξανε σὲ ὄλες τις ἄλλες; Καὶ ἂν τὸ ἔκαναν, πότε τὸ ἔκαναν; Καὶ με τί συνθήματα πολέμησαν; Τί ἄλλους ἀξιους σκοποῦς, ἀλλὰ λιγότερο ἀξιους, θυσίασαν σ' αὐτὸν τὸν σκοπὸ;

Ἐνας λαὸς ὑπάρχει ὅταν εἶναι ἐλεύθερος καὶ ἐλεύθερος εἶναι ὅταν ὀργανωθεῖ ἡ ἐλευθερία του, ὅταν συνταχθεῖ πολιτικὰ σὲ μεγάλες ἰδεολογικὲς ἐνότητες, μέσα στὸ πλαίσιο πάντα μιᾶς κοινῆς πολιτείας. Ἄστεγος καὶ ἀσύντακτος ἀφέθηκε ὁ λαὸς μας. Οἱ πολὺ περισσότεροι δὲν ἀνήκουν πουθενά, δὲ βρίσκουν τὴ στέγη ποὺ γυρεύουν, εἶναι δὴσπιστοι πρὸς ὄλες τις κατευθύνσεις καίροσκοποῦν Ἴσως, μὰ καὶ δὲ βοηθοῦνται. Καὶ ἔτσι βρέθηκε παραλυμένη ἡ δύναμη τοῦ λαοῦ τὴν ὄρα ποὺ χρειάστηκε. Τί θυσίες προσωπικῶν φιλοδοξιῶν ἔκαναν οἱ ἡγέτες τῆς πολιτείας γιὰ νὰ συγκροτήσουν μεγάλες ἰδεολογικὲς ἐνότητες, ποὺ θὰ δῖναν δύναμη στὴ θέληση τοῦ πολλοῦ λαοῦ; Γιατί δὲ θυ-

σιάζονταν μερικῶν παλιῶν, γιατί δὲν ὑποτάσσονταν μερικῶν νέων ἢ ἐγωπάθεια σ' αὐτὴ τὴν ἀνάγκη; Καὶ ἡ ὥρα πιέζει καὶ ἀκόμα στέκονται ὄλοι καὶ δὲ φρικιοῦν ὄλοι γιὰ τὴν εὐθύνη πού τοὺς βαραίνει. Δὲ μιλῶ γιὰ πρόσωπα, γιὰ προσωπικὲς εὐθύνες ἀλλὰ γιὰ ὁμαδικὴ εὐθύνη. Ὁ νόμος τιμωρεῖ πρόσωπα καὶ ξέρει μόνο τὴν προσωπικὴ εὐθύνη. Ἡ ἱστορία δὲμος πού κολάζει ὁμάδες, καταλογίζει καὶ ὁμαδικὲς εὐθύνες.

Φταῖν καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπαθιοῦ καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ γραφείου καὶ τῆς ἀγορᾶς οἱ ἄνθρωποι, καὶ τῆς πόλης, καὶ τοῦ χωριοῦ. Φταῖν ὄλοι ὄσοι δὲν πρόξανε, μὰ ἀνεχθήκανε, ὄσοι παραλείψανε, ὄσοι συμβιβάστηκαν, καὶ ὄσοι ἐπιπόλαια ἐλπίσανε ἀκόμα. Φταῖν καὶ οἱ ἀθῶοι καὶ τὰ θύματα. Φταῖν καὶ οἱ ἐνάρετοι καὶ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ γενναῖοι, καὶ ὄσοι ἀντιστάθηκαν στοὺς πειρασμούς, καὶ ὄσοι ἐργάσθηκαν γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ φταῖν τέλος πάντων καὶ ὄσοι ἀκόμα ἀπόμειναν ὀρθοὶ μέσα στὴν καταιγίδα. Φταῖν καὶ αὐτοί, γιατί δὲ φτάσαν ὡς τὸ ἔσχατον ὄριο, γιατί δὲν ἀναλώθηκαν στὴν ἀγαστὴ τους προσπάθεια, φταῖν γιατί δὲ φτάσαν ὡς τὴ θυσία τοῦ Κόδρου, ὡς στὴν παραφροσύνη τοῦ Σόλωνα, ὡς τὸ πείσμα τοῦ Θεμιστοκλή, ὡς τὴν πειθαρχία τοῦ Σωκράτη. Φταῖν, γιατί ὦρες ὦρες ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀκρότητα, σὰν ἀπὸ μετάξινη κλωστή, κρέμεται ἡ τύχη ἐνὸς λαοῦ ἀπὸ μιὰ τέτοια πλήρωση μὲ μιὰ τελευταία σταγόνα, κρίνεται ἂν θὰ γίνεῖ ἡ στροφὴ, καὶ θαρθεῖ τὸ ξύπνημα καὶ ἡ σωτηρία.

Καὶ τώρα; τώρα πού ἀνοιχτήκε ἡ ἀβύσσο καὶ γέμισε αἷμα; Τώρα εἶναι δὲλα πιὸ δύσκολα καὶ μπρός μας ἡ νύχτα μακραίνει.

Ἄν δὲμος ἡ μοῖρα νίκησε τὴ θέληση ὡς ἐδῶ—καὶ αὐτὴν ὀνομάζω τὴν πιὸ βαθειὰν ἀμαρτία πού ὄλους μᾶς βαραίνει—εἶναι πάντα καιρὸς ἢ θλίψη πάλι νὰ νικήσει τὴ μοῖρα, γιατί ἡ θέληση εἶναι ἀστέρευτη καὶ ἅμα τῆς δοθεῖ μιὰ πρώτη ὄθηση πάντα βρίσκει κάποιον μονοπάτι πρὸς τὸ φῶς. Τὸ τώρα ἀνυπέρβλητο καὶ μοιραῖο κάποτε δὲ θὰ εἶναι πιά. Δὲν εἶναι ἀσήκωτο βᾶρος ἡ μοῖρα. Τὴ συγγενούμε καὶ ἐμεῖς. Πρέπει δὲμος νὰ ἀρχίσουμε νὰ θέλομε. Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο.

Νὰ θέλομε, τί; Ἡ ἐνδοσκόπησή πού ἐπιχειρήσαμε χαράζει τίς πρῶτες ἀδρές γραμμές. Τὸ γενικὸ πνεῦμα εἶναι ἔτοιμο δοσμένο. Ποτὲ ἄλλοτε δὲν ἤξερε ὁ κάθε Ἕλληνας μὲ τόση ἀσφάλεια τί πρέπει νὰ γίνεῖ ποτὲ δὲν εἶταν ὄλοι τόσο σύμφωνοι γι' αὐτό. Δὲ λείπει ἡ γνώση, ἡ πίστη λείπει, ἡ πίστη στὴ δύναμη τῆς θέλησῆς μας, ἡ θέληση νὰ θελήσουμε. Σάμπως καὶ τούτῃ ἡ καταστροφὴ νὰ μὴν ἀνατάραξε παρὰ τὴν ἐπιφάνεια. Σὲ λίγους ἔφτασε τὸ σείσμα ὡς στὸ βυθό. Μὰ οἱ λίγοι αὐτοὶ φτάνουν. Αὐτοὶ θὰ βγοῦν εἶναι ἡ ὥρα τους. Θὰ βγοῦν, γιατί ἄλλοιῶς εἶναι τὸ τέλος. Καὶ ὄλα νὰ σιάξουν καὶ νὰ ξαναγίνεῖ ἡ πολιτεία καὶ νὰ ξαναστυλωθεῖ ὁ νόμος καὶ ἡ πατρίδα, τίποτα δὲν ἔχει γίνεῖ στέρεο, ἂν μέσα μας δὲ φυσήξει μιὰ νέα ζεῖδωρη αὔρα, ἕνας νέος ρυθμὸς, ὅπως τριανταπέντε χρόνια πρὶν, ὅπως κάμποσες φορές στὴν ἀνιση πορεία μας. Μέσα μας νικηθήκαμε μέσα μας πρέπει νὰ νικήσουμε. Ἀπὸ ἐκεῖ θὰ ἐκπορευθεῖν σὰ φυσικὰ πιά οἱ ἀγαθὲς συνέπειες. Τίς ἐλπίδες τίς στηρίζουμε στοὺς λίγους οὐτέρους, στὴν ὀξύτητα τοῦ πόνου πού τοὺς μαστίγωσε καὶ πού θὰ ξύπνησε τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς των.

Κυκλωμένοι ἀπὸ ἐθνικὰ στρατευόμενους λαούς, ἂν σὲ μιὰ τέτοια ὥρα, μετὰ μιὰ τόσο φοβερὴ προειδοποίηση δὲ συνέλθουν οἱ λίγοι, οἱ λίγοι πού θὰ ὀρίσουν τοὺς πολλούς, ἂν δὲν ἀκουσθεῖ κάποια ἀπόκριση σ' αὐτὴ τὴν κραυγὴν ἀνάμεσά μας, τότε σήμανε ἡ ὥρα νὰ κλείσουμε τὸ βιβλίο τῆς ἱστορίας καὶ νὰ ξαναεπιστρέψουμε ἀπέλπιδοι στὴν ἀφάνεια τοῦ αἰώνιου ὕπνου.

Τί θὰ γίνεῖ; Πλάνη εἶναι ἡ πίστη μας καὶ ἡ ἐλπίδα μας; Πῶς νὰ ἐξηγήσουμε στίς ἐπιγενόμενες γενιές, ἂν ὀπάρξουνε, τὴν ἀγωνία τούτης τῆς στιγμῆς, τούτης τῆς σκέψης;

Σκληρὴ πού εἶναι πάντα ἡ ζωὴ. Μὰ πιὸ σκληρὴ σὲ ὀρισμένους καιρούς, σὲ μερικοὺς τόπους ἀδικημένους ἀπὸ τὴ φτώχεια, ἀπὸ τὴ μικρότητά τους. Καὶ ἅμα γεννιέσαι ἐκεῖ, ἀδικημένος εἶσαι καὶ ἐσὺ καὶ ἡ ζωὴ σου εἶναι δύσκολη καὶ ἀβέβαιη σὲ κάθε βῆμα. Στὸ φτωχό μου τὸν τόπο, καὶ ἄς τὸν ἀγαπάω ἀπάνω ἀπὸ ὄλα, ἀδικημένος γεννήθηκα καὶ ἐγώ, σὲ παράταιρη ὥρα. Ἀναμετράω, σὰν ἄνθρωπος μὲ ὄρια ἀντοχῆς, τὸ δρόμο μου καὶ ἡ θλίψη μου εἶναι «ἔως θανάτου». Ἀπὸ νωρὶς μὲ κύκλωσε ἡ μοναξιά. Γύρεψα νὰ βρῶ τὴν κοινωνία μου, τὸ μῦθο μου καὶ τὴ γλῶσσα μου ἀκόμα καὶ πάλεψα γι' αὐτὴν, ὅταν ἄλλοι τὴ βρίσκαν ἔτοιμη ἀπὸ τὸ στόμα τῆς μάνας των. Δούλεψα χωρὶς ἀπόδοση καὶ ἄργησα χωρὶς νὰ φταίω. Ἀγάπησα καὶ εἶπα τὴν ἀγάπη μου καὶ δὲν τὴν ἀναγνώριζαν σὲ ὄσους τὴν εἶπα. Δίδαξα καὶ δὲν καταλάβαιναν τὴ διδασχὴ μου. Ἐχτιζα καὶ τὸ χτίσμα μου δὲ φελοῦσε. Καὶ ἔτσι προχωροῦσα, ἄλλοτε ξεχνῶντας τὸν ἑαυτό μου, ἄλλοτε οἰκτεῖροντάς τον. Ὅμως προχωροῦσα, γιατί πού καὶ πού ἔρχονταν, καὶ ἡ ἀνοιχτὴ μέσ' στὴν ψυχὴ μου. Ἀόρατες πασχαλιές ὀσφραίνονται στὸν ἀέρα καὶ ἡ θάλασσα ἀπὸ τὰ μακρὰ ἔλαμπε στὸν νέον ἥλιο. Ἐρχονταν, τότε ὡς τὰ σκότῃ μέσα μου, μὲ τὴν ἀναπνοή, τὸ παρήγορο μήνυμα: πέρα ἀπὸ μένα, ἄς πῶ ἔτσι, τὸν ἄτυχο καὶ ἀδικημένο, πέρα ἀπ' τὸν ἀσήμαντον ἐμένα, πέρα ἀπὸ τὸν καιρὸ μου τὸν παραστρατημένο, πέρα ἀπὸ τὸ «εἶναι» μου τὸ ὄρατό, ὀπάρχει ἡ

Φυλή μου, ὁ λαός μου, τὰ παιδιὰ τῶν παιδιῶν, στ' ἀδούλευτα χωράφια, στὶς ἀνόργωτες θάλασσες, καὶ ἡ κληρονομικὰ διάσωσμένη ἀρετὴ καὶ εὐγένεια τῶσων γενιῶν. Καὶ ἐκεῖ πιά θὰ βρίσκονταν ἡ δικαίωση· ὅ,τι δὲν πλερωθήκαμε, αὐτοὶ θὰ τὸ ἐξαργύρωναν· αὐτοὶ θὰ τὴ χαίρονταν τὴ χαρὰ μας ποὺ δὲν χαρήκαμε· τὸ τραγοῦδι μας θὰ τραγουδοῦσαν ποὺ δὲν τραγουδήσαμε· πέρα ἀπὸ τὸ σκότος μας, θὰ ὑπῆρχε τὸ φῶς τους. Γιὰ εὐτυχία μας ἔτσι εἶχαμε τὴν εὐτυχία τῶν ἄλλων. Τὸ ριζικό μας εἶταν, τῆς ρίζας τὸ ριζικό ποὺ ἀναζει τὴ ζωὴ τοῦ δέντρου τῆς τοῦ καρπισμένου. Καὶ ἔτσι τὸ ἄθλιο ἐγὼ μας ἔσβυνε καὶ λησμονιόντανε μέσα στὴ μελλούμενη χαρὰ καὶ στὴ μεταθανάτια νίκη. Γιατὶ νιώσαμε πῶς εἴμαστε ἀπὸ μιὰ σάρκα μὲ ὅλη τὴ φυλή μας, ἀπὸ μιὰ πνοή μὲ ὅλο τὸ πνεῦμα τῆς. Καὶ ὅ,τι ὡς πρόσωπα καιρικά τὸ εἶχαμε χάσει, τὸ ξανακερδίζαμε στὴν ἔκταση τῆς ἱστορίας. Γιατὶ πιστεύαμε στὴν ἱστορία μας, στὴν ἀνάγκαιότητα τῆς παρουσίας μας, στὴν προνομία τῆς ἀποστολῆς μας, σὲ κάτι μοναδικὸ ποὺ λέγεται Ἑλλάδα καὶ ποὺ ὑπάρχει ὄχι τυχαία, μὰ ἀναγκαῖα, γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Γι' αὐτὸ ἀντέγαμε καὶ ζούσαμε, γι' αὐτὴ τὴν περηφάνια καὶ γι' αὐτὴ τὴν πίστη.

Τώρα δμως, τώρα ἀκριβῶς τούτη ἡ παρηγοριά τῆς καθολικῆς ζωῆς πάει νὰ λείψει. Στὸ δράμα τῆς ἀτομικῆς ὑπαρξῆς ἐπιπροσθέτεται ἡ ἀπόγνωση τοῦ Γένους. Ἀπόγνωση ποὺ ἴσως ποτέ μεγαλειότερη δὲ γνωρίσαμε ἀπὸ αἰῶνες. Ποτέ ἡ μοῖρα δὲν ὑψώθηκε δυνατότερη ἐναντίον μας. Ποτέ ἡ θέλησή μας δὲ βρέθηκε ἀσθενέστερη ἀπέναντί τῆς. Σὲ ποῖο μετερίζι νὰ κρατηθεῖ πιά κανεῖς;

Ἐκ βαθέων ἐκέκραξά σε, Κύριε. Δύτες νὰ γίνουμε καὶ ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῆς ὑπαρξῆς, ἐκεῖ ποὺ ὁ Θεὸς μας ἀναπαύεται, νὰ ἀντλήσουμε τὶς παράφορες δυνάμεις τῆς ἀπελπισίας καὶ τῆς πίστης ποὺ προκαλεῖ τὸ θαῦμα καὶ ἀναγκάζει τὴ θέληση νὰ θελήσει τὸ θέλημά της. Τρεῖς χιλιάδες χρόνια ἐπιζήσαμε στὶς ἀμαρτίες μας, θὰ ἐπιζήσουμε καὶ τώρα. Πῶς; πότε; ποῖος θάρχισει τὴν ἀνωση; Κάποιος, κάπου, κάποτε θὰ βρεθεῖ· καὶ ἄλλοι θὰ βρεθοῦν ν' ἀκολουθήσουν. Δὲν μπορεῖ νὰ γίνει ἄλλοιῶς, χωρὶς νὰ χαλάσει ἡ ἰσορροπία τοῦ κόσμου.

Αὐτὸς ποὺ ἔσπειρε τὴν ἀρμονία στὴ φύση μας καὶ τὴ διχόνοια στὶς καρδιές μας, αὐτὸς, ὅπως φροντίζει γιὰ τὴν τροφή τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ γιὰ μᾶς δὲ θάρχησει νὰ φροντίσει. Θὰ βρεῖ τὴν ὥρα, θὰ σημαδέψει τοὺς λίγους, θὰ δώσει τὸ πρῶτο ἔναυσμα. Ἀπὸ τὸ βοῦρκο θὰ μᾶς ξανασύρει ὁ Θεὸς τῶν στρατιῶν καὶ τῶν θελήσεων στὸν ἴσιο δρόμο πάλι. Καὶ ἐμεῖς θὰ ἀρχίσουμε ξανά τὴν πορεία μας, ἄλλοτε τρέχοντας, ἄλλοτε τρεκλίζοντας, τραγουδώντας καὶ μοιρολογώντας, κυνηγώντας τὴ χίμαιρα καὶ παίζοντας μὲ τὸ θάνατο· θὰ πηγαίνομε, θὰ πέφτομε καὶ θ' ἀνασηκωνόμαστε· σπάταλοι καὶ περήφανοι ἀγνοὶ καὶ δαιμόνιοι, πάντα ἀλλοιώτικοι καὶ πάντα ἴδιοι στὴν ἀλλαγὴ μας, κουρελιῆδες καὶ ἀρχοντες, πλάνητες καὶ θριαμβευτές· θὰ πηγαίνομε καὶ ἀνάμεσα σὲ ὄλα καὶ πέρα ἀπὸ ὄλα, ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, πάντα Ἕλληνες, «οἱ ἀθάνατοι καὶ οἱ ὄρατοι», τὴν ὕψηλὴν ἐπιτελώντας ἀποστολὴ ποὺ ὁ Κύριος μᾶς ἐμπιστεύθηκε μέσα στὸν ἐγκόσμιον αἰῶνα.

Ἀθήνα, 25 Ἰανουαρίου 1945.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ

